

**Een archeologisch bureau-onderzoek
voor bestemmingsplan Ouderkerk Zuid te
Ouderkerk, gemeente Ouder-Amstel
(N.-H.)**

S.A. Mulder

ARC-Rapporten 2006-7

Groningen
27 januari 2006
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch bureau-onderzoek voor bestemmingsplan Ouderkerk
Zuid te Ouderkerk, gemeente Ouder-Amstel (N.-H.)

ARC-Rapporten 2006-7
ARC-Projectcode 2006/011

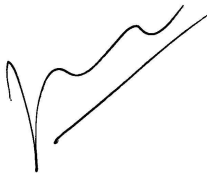
Opdrachtgever
Gemeente Ouder-Amstel
ARCHIS nummer bureau-onderzoek
15518

Tekst
S.A. Mulder
Tekstredactie
A. Ufkes
Eindredactie
J. Schoneveld

Status
definitieve versie

Autorisatie — J. Schoneveld

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 27 januari 2006

Omslag
Uitsnede uit de 'Caerte Van noorthollant, 1575' van Joost Jansz.
Beeldsnijder. Uit: (Carasso-Kok 2004)

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

Afbeelding 1 De ligging van het onderzoeksgebied.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

De gemeente Ouder-Amstel is voornemens een nieuwbouwlocatie aan te leggen aan de zuidkant van Ouderkerk aan de Amstel. Alvorens 'bestemmingsplan Ouderkerk Zuid' gerealiseerd kan worden dienen echter, conform het Verdrag van Malta, de archeologische waarden van het plangebied vastgesteld te worden. Gemeente Ouder-Amstel heeft aan Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) opdracht gegeven deze te achterhalen door middel van het uitvoeren van een bureau-onderzoek. Het archeologisch bureau-onderzoek vond plaats op 17 januari 2006 en werd verricht door mw. drs. S.A. Mulder.

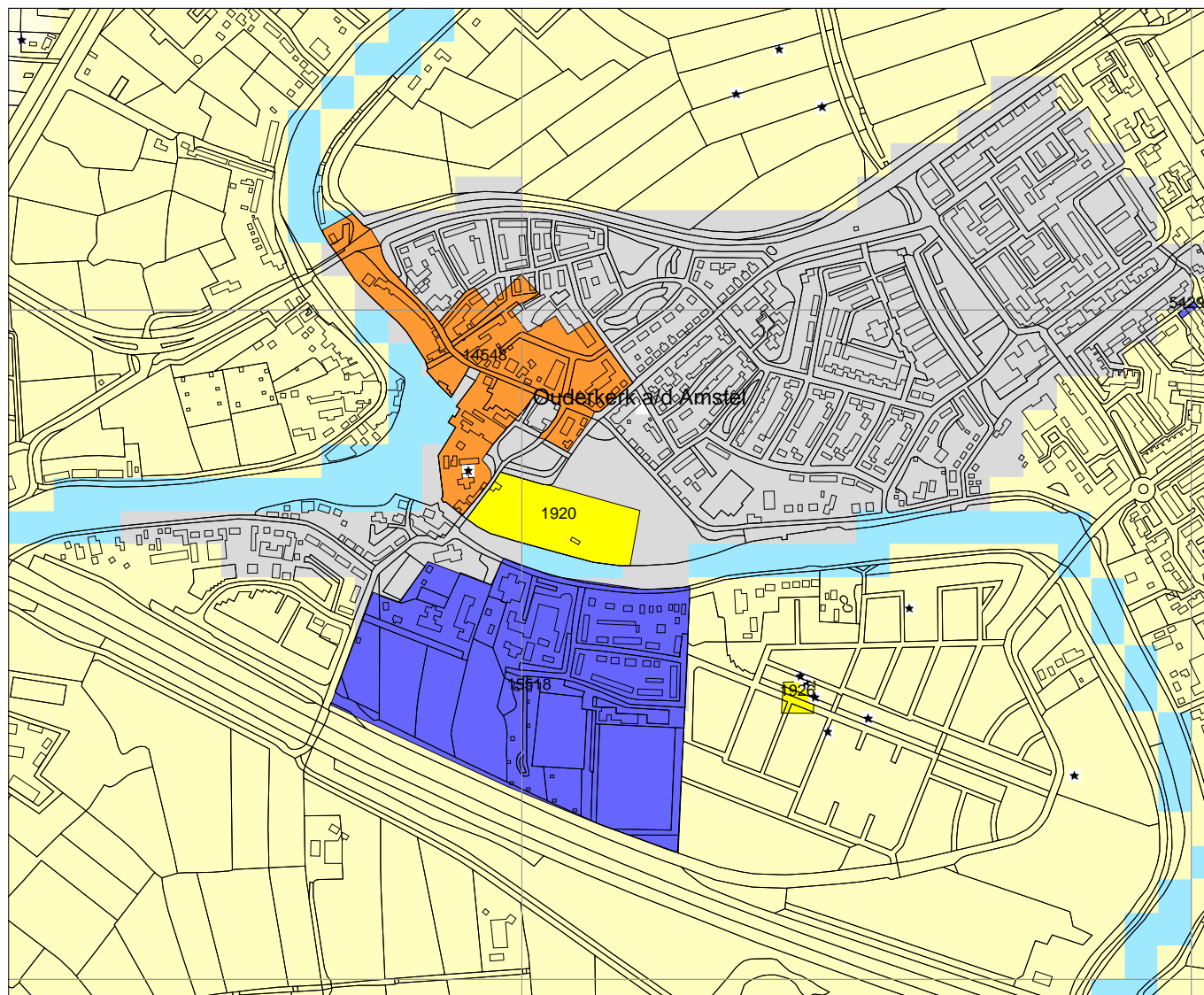
1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Bestemmingsplan 'Ouderkerk Zuid' is gesitueerd ten zuiden van Ouderkerk aan de Amstel. Het terrein van het plangebied ligt ingekapseld tussen de Bullewijk, een aftakking van de Amstel aan de noordzijde, en de snelweg A9 tussen knooppunt Holendrecht en Amstelveen aan de zuidzijde. De oostelijke grens van het plangebied wordt gevormd door de in de jaren '90 van de afgelopen eeuw aangelegde woonwijk 'Benning', de westelijke door de Polderweg/Achterdijk met bedrijventerrein Achterdijk e.o. De onderzoekslocatie is gesitueerd in de noordelijke hoek van Polder de Rondehoep. Thans doorsnijdt de A9 deze polder, die oorspronkelijk tot aan de Bullewijk doorliep.

Ouderkerk aan de Amstel

17-01-2006

Bestemmingsplan Ouderkerk Zuid

Legenda

- HUIZEN
- GRID_1KM
- TOP10 ((c)TDN)
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- WAARNEMINGEN

MONUMENTEN

- archeologische betekenis
- archeologische waarde
- hoge archeologische waarde
- zeer hoge archeologische waarde
- zeer hoge arch waarde, beschermd

PLAATSNAMEN

IKAW

- zeer lage trefkans
- lage trefkans
- middelhoge trefkans
- hoge trefkans
- lage trefkans (water)
- middelhoge trefkans (water)
- hoge trefkans (water)
- water
- niet gekarteerd

0 100 m

ROB
ArchisII

Afbeelding 2 Archeologische verwachtingswaarden en monumenten in de omgeving van Ouderkerk aan de Amstel. De onderzoekslocatie, weergegeven in blauw, heeft Archis onderzoeksnummer 15518. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 17 januari 2006.

1.3 Objectgegevens

Provincie	Noord-Holland
Gemeente	Ouder-Amstel
Plaats	Ouderkerk aan de Amstel
Toponiem	Bestemmingsplan Ouderkerk Zuid
Kaartblad	25G
Coördinaten	121.775/478.580, 121.715/478.415, 122.230/478.190, 122.250/478.585
Type bodem	weideveengronden
Geomorfologie	ontgonnen veenvlakte

1.4 Doel van het onderzoek

Doel van het bureau-onderzoek is het verkrijgen van inzicht in bekende en te verwachten archeologische waarden in en om het plangebied. Op basis van de verworven informatie wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor het onderzoeksgebied opgesteld. Hierin wordt vastgesteld of er archeologische resten in het plangebied aanwezig (kunnen) zijn, wat de potentiële aard en omvang hiervan is en of de voorgenomen werkzaamheden in het plangebied een bedreiging vormen voor het potentieel aanwezige bodemarchief. Indien dit het geval is wordt geadviseerd op welke wijze hiermee in het vervolgetraject van de plannen rekening dient te worden gehouden.

1.5 Werkwijze

Het bureau-onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA versie 2.2) van het ministerie van OC&W, en is opgebouwd uit de volgende onderdelen:

- 1 beschrijving van het onderzoeksgebied (KNA LSO2);
- 2 beschrijving van de historische situatie (KNA LSO3);
- 3 beschrijving van de bekende archeologische waarden (KNA LSO4);
- 4 het opstellen van een archeologisch verwachtingsmodel op basis van bovengenoemde aspecten (KNA LSO5).

Om tot een gefundeerd archeologisch verwachtingsmodel te komen is bronnenmateriaal van een zo divers mogelijke origine geraadpleegd. Door informatie uit diverse invalshoeken samen te voegen ontstaat de mogelijkheid dwarsverbanden te leggen tussen de diverse brontypen en aan de hand hiervan een geïntegreerd archeologisch verwachtingsmodel op te stellen. Gegevens voor het bureau-onderzoek worden onder meer ontleend aan:

- 1 Archis, het geautomatiseerde archeologische informatiesysteem voor Nederland, met hierop de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW);
- 2 bodemkundig, geomorfologisch, historisch en topografisch kaartmateriaal;
- 3 archeologische rapporten en publicaties;
- 4 relevante literatuur en websites.

2 Resultaten

2.1 Beschrijving van het onderzoeksgebied

Bestemmingsplan ‘Ouderkerk Zuid’ beslaat een terrein dat op basis van grondgebruik in een noordelijke en een zuidelijke helft kan worden onderverdeeld. De noordzijde vormt een woonlocatie waarop uitgebreid bebouwing aanwezig is. Op de zuidelijke helft van het terrein liggen enkele noord-zuid georiënteerde kavels die thans als grasland in gebruik zijn. In de zuidelijke helft is langs de rand en op één van de kavels bebouwing aanwezig. Verspreid over het terrein bevinden zich boomwallen (informatie ontleend aan een recente luchtfoto op www.aerogrid.nl).

Ouderkerk aan de Amstel ligt in het westelijk veengebied, dat is ontstaan in het Holoceen (Berendsen 1997). Het Holoceen is het jongste geologische tijdvak dat ongeveer 10.000 jaar geleden een aanvang neemt en doorloopt tot de huidige tijd. Het betreft een relatief warme periode, die gekenmerkt wordt door een zeespiegelstijging als gevolg van het smelten van ijskappen. Onder invloed van een variërende zee-invoed wordt in de Noord-Hollandse kustvlakte een zeer heterogeen sedimentpakket afgezet. Deze sedimentatie vindt bovenop de reeds aanwezige pleistocene ondergrond plaats, die in Noord-Holland geleidelijk in westelijke richting af helt.

Rond 7000 jaar geleden ligt de zeespiegel aanzienlijk lager dan het huidige niveau. Omstreeks deze tijd ontstaan in West-Nederland, iets ten westen van de huidige kustlijn, strandwallen. Hierachter bevindt zich een wadden- en kweldergebied. Aan de rand van dit kweldergebied ontstaan door uittredend grondwater zoetwatermoerassen, waarin veenvorming optreedt. Onder invloed van een gestage zeespiegelstijging in het Atlanticum komt de kustlijn steeds verder landinwaarts te liggen. Dit heeft als gevolg dat ook het kustmoeras steeds verder landinwaarts geschoven wordt en er over het reeds gevormde veen nieuwe mariene sedimenten worden afgezet. Op deze wijze ontstaat op het oude pleistocene landoppervlak een dunne laag veen met daarop een pakket mariene afzettingen. Dit veen is de Basisveen Laag van de Formatie van Nieuwkoop, de mariene afzettingen vormen het Laagpakket van Wormer, binnen de Formatie van Naaldwijk (De Mulder et al. 2003).

Vanaf 5000 jaar geleden neemt de relatieve zeespiegelstijging af. Doordat er meer zand wordt aangevoerd kunnen de strandwallen zich stabiliseren en wordt de kust weer in westelijke richting uitgebouwd. De achter de strandwallen gelegen lagune slibt steeds verder op. Uiteindelijk zorgen het aaneensluiten van de strandwallen en een verminderde sedimenttoevoer er voor dat de lagune niet helemaal kan dichtslibben. Door de aanvoer van regen en rivierwater treedt verzoeting op en kan er op grote schaal veenvorming plaatsvinden. In eerste instantie is er sprake van een eutroof (voedselrijk) milieu waarin riet- en broekveen wordt gevormd. Naarmate het veenpakket dikker wordt en de veenvormende planten niet meer bij het grondwater kunnen, ontstaan er oligotrofe (voedselarme) milieus waarin, uit voornamelijk veenmosveen bestaand, hoogveen wordt gevormd (De Mulder et al. 2003, Berendsen 2004). Het veen dat op deze wijze is ontstaan en op de mariene afzettingen van de Formatie van Naaldwijk is gelegen, vormt het Hollandveen Laagpakket binnen de Formatie van Nieuwkoop.

Tot het eind van het eerste millennium van de jaartelling bestaat het gebied achter de strandwallen uit een vrijwel aaneengesloten veengebied, slechts onderbroken door enkele zeegaten. In de tiende eeuw wordt een begin gemaakt met de ontginning van het (hoog)veen, een proces dat steeds grootschaliger wordt. In eerste instantie is het doel van de ontginningen het verkrijgen van landbouwgrond, maar al snel wordt de winning van turf als brandstof van groter belang. Door het inklinken van het veen start een proces van bodemdaling en als gevolg hiervan optredende vernatting dat onomkeerbaar is. Hoewel in de strijd tegen het water dijken (vanaf de 12e eeuw) en windmolens (vanaf de 15e eeuw) worden ingezet om het ontgonnen land te beschermen, ontstaan grote waterpartijen als gevolg van de veenontginning (De Mulder et al. 2003).

Polder De Ronde Hoep is tussen 1100 en 1300 n. Chr. ontgonnen, maar is nooit verveend. Het gebied is op de geomorfologische kaart (kaartblad 24 Zandvoort/25 Amsterdam) dan ook aanzienlijk minder ingeklonken dan de droogmakerijen ten westen en oosten van de polder. De reden voor het niet vervenen van de polder zou zijn dat het aanwezige veen een te grote kleifractie bevat om goeie turf van te steken (<http://nl.wikipedia.org>). Het gebied is gericht op de oude lopen van de Amstel, de Bullewijk en de Oude Waver ontgonnen. Hierbij ontstond het typerende, enigszins radiale verkavelingspatroon. Na het ontginnen van de polder vormde door inklinking een grote veenplas in de polder. Pas in de tweede helft van de 18e eeuw is de Ronde Hoep leeggepompt. Volgens de in Archis beschikbare bodemkaart van Alterra bestaat de huidige bodem van het plangebied in hoofdzaak uit weideveengronden op bosveen of eutroof broekveen (legenda-eenheid pVb). Dit impliceert dat ook na het leegpompen van de polder geen vervening heeft plaatsgehad. Mogelijk komt langs de noordelijke rand van het plangebied een terrein voor met drechtvaaggronden (legenda-eenheid Mv41C). Deze zijn ontstaan op locaties waar een deel van het veenpakket is geërodeerd en daarna opgevuld met klei. De situering langs de oevers van de Bullewijk, een aftakking van de met het IJ in verbinding staande Amstel, verklaart het voorkomen van dit bodemtype.

2.2 Historische situatie

De kaart van Jacob Aertsz. Colom uit 1639

Jacob Aertsz. Colom vervaardigde in het midden van de 17e eeuw een serie kaarten van De Nederlanden (afb. 3). Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een facsimile van een herdruk uit 1681, van een in 1639 gemaakte kaart van Holland (Sijmons & Van Eeghen 1990). De kaart toont de historische kern van 'Ouderkerck' of 'Iodenkerck' met de kenmerkende meanderende Amstel en de haaks hierop staande aftakking Bullewijk. Aan weerszijden van de Bullewijk ligt een (trek)pad. Op enige afstand van elkaar zijn langs dit pad nederzettingen gesitueerd. De kaart levert geen informatie met betrekking tot eventueel landgebruik.

Kaart van Ronde Hoepolder, circa 1700

Deze afbeelding van omstreeks 1700 toont de 'Gouden Eeuw' van Ouderkerk aan de Amstel (afb. 4). In deze periode vormt Ouderkerk het nieuwe 'Hollands Arcadia', waarin zich met name rijke inwoners uit Amsterdam vestigen. De kaart is genoemd naar de polder die is gesitueerd tussen de Amstel en twee convergerende

Afbeelding 3 Detail uit de kaart van Holland uit 1639, van Jacob Aertsz. Colom.

aftakkingen hiervan, de Bullewijk en de Oude Waver. De bewoning aan de overzijde van de Amstel is op deze kaart aanzienlijk uitgebreid in vergelijking tot de kaart van Jacob Aertsz. Colom uit 1639. Een belangrijk verschil met deze kaart is bovendien het feit dat op de kaart uit 1700 de verkaveling van het gebied ten zuiden van De Bullewijk wél weergegeven is. De aanzet voor het radiale patroon dat ook nu nog het verkavelingspatroon van Polder de Rondehoep typeert, is duidelijk zichtbaar. Een molen moet de afwatering van de polder in goede banen leiden (afb. 4).

Grote Historische Provincie Atlas Noord-Holland 1849–1859

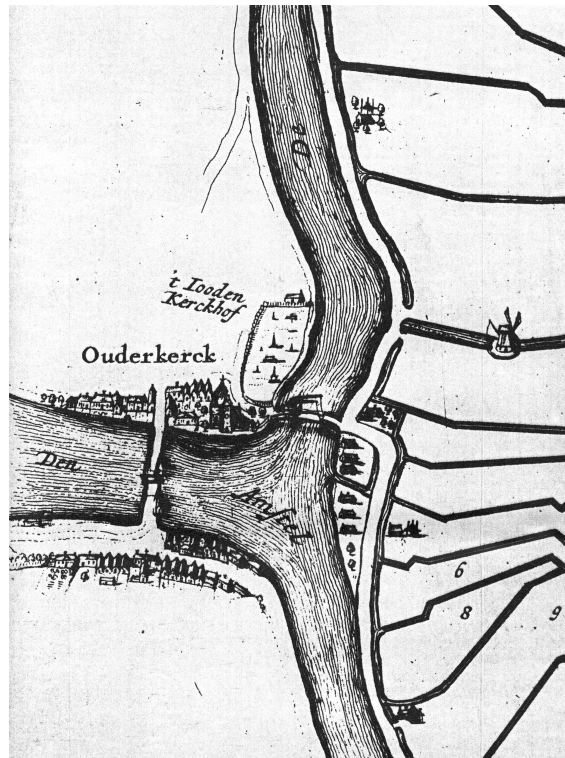
Op deze kaart die ruim anderhalve eeuw na de kaart van de Ronde Hoepolder is vervaardigd, is de situatie niet ingrijpend gewijzigd (afb. 5). Nog steeds concentreert de bewoning van Ouderkerk zich aan weerszijden van een bocht van de Amstel. Het plangebied bestaat in hoofdzaak uit grasland dat onderdeel vormt van polder De Ronde Hoep. Alleen langs de noordelijke rand van het plangebied, direct aan het pad langs de Bullewijk, bevindt zich reeds enige bewoning. Een kleine concentratie van bewoning is aanwezig direct ten noordwesten van de onderzoekslocatie. De windmolen die reeds op de kaart van de Ronde Hoepolder aangegeven werd (afb. 4) is ook halverwege de 19e eeuw nog in gebruik (zie afb. 5).

2.3 Bekende archeologische waarden

Archeologische monumenten

De Archeologische Monumenten Kaart (AMK) geeft de volgende monumenten in een straal van 750 m om het plangebied (afb. 2):

- Het terrein van de huidige Joodse begraafplaats staat als monument 1920

Afbeelding 4 Kaart van de Ronde Hoep Polder rond 1700.

Afbeelding 5 De omgeving van 'Ouderkerk of Ouder Amstel' bij een kartering in 1849–1850. Bron: (Geudeke et al. 1992).

te boek onder het toponiem 'Achter het kampje'. Dit monument is direct ten noorden van de Bullewijk gesitueerd. Mogelijk bevat het resten van een kasteel van de heren van Amstel.

- De historische kern van Ouderkerk aan de Amstel is beschermd als monument 14548. De grenzen hiervan zijn gebaseerd op de in de Grote Historische Provincie Atlas 1849–1859 weergegeven situatie (Geudeke et al. 1992).
- Monument 1926 betreft een huisterp, waar op basis van bodemvondsten en bodemgesteldheid de aanwezigheid van archeologische sporen vanaf de Late Middeleeuwen (1050–1500 n. Chr.) worden verwacht.

Archeologische waarnemingen

Ook de archeologische waarneming zijn gescand op het gebied dat binnen een straal van 750 om het plangebied ligt. Hieruit wordt een groot aantal archeologische waarnemingen gemeld:

- Polder de Ronde Hoep maakte deel uit van een grootschalige archeologische inventarisatie (veldkartering en booronderzoek) van Amstelland in 1986 door RAAP Archeologisch Adviesbureau (Archis onderzoeksmelding 5154). Binnen een straal van 750 meter van de onderzoekslocatie zijn hierbij ten zuiden van de A9 uit de Late Middeleeuwen drie fragmenten laatmiddeleeuws kogelpotaardewerk (Archis waarneming 102374, 102403 en 102430) en één fragment proto-steengoed (waarneming 102512) aangetroffen. Tevens werd een fragment steengoed uit Westerwald (waarneming 102433) uit de Nieuwe Tijd A (1500–1650 n. Chr.) geïdentificeerd. Twee vondsten konden niet nader gedetermineerd worden (waarneming 106599 en 106600). Ten noorden van de A9 werd ook vondsten van laatmiddeleeuws aardewerk gedaan. Het betrof drie kogelpotscherven (waarneming 102571, 102583 en 102610) en fragmenten van geelwitbakkend pingsdorf (waarneming 102554), proto-steengoed (waarneming 102560) en Andenne (waarneming 102550).
- In 1961 voerde het Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) een opgraving bij de Nederlands Hervormde kerk in Ouderkerk uit (Van der Waals & Van Regteren Altena 1961). Naast laatmiddeleeuwse funderingen en bouwmaterialen werden hier tevens een geglazuurde steengoed kan ('Jacobakan') en kogelpotaardewerk aangetroffen (waarneming 33964). Hoewel het kerkje uit de tweede helft van de 13e eeuw dateert, duidt de vondst van een boomkist bijzetting op een oudere voorganger, wellicht een tufstenen kerkje.
- Ook de waarnemingen ten westen en noorden van Ouderkerk aan de Amstel hebben alle betrekking op vondsten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd A. Het betreft een fragment gedraaid aardewerk uit de Nieuwe Tijd (1500–heden), gemeld door een particulier (waarneming 15199), en twee laatmiddeleeuwse kogelpotfragmenten en een fragment geglazuurd steengoed uit de Nieuwe Tijd A. De laatste drie vondsten maakten deel uit van de eerder genoemde inventarisatie van Amstelland door RAAP.

De afgelopen jaren zijn enkele archeologische onderzoeken in en om Ouderkerk aan de Amstel uitgevoerd. Bij de behandeling van de archeologische waarnemingen is reeds de inventarisatie van Amstelland door RAAP genoemd. In november 2003 vond een archeologische begeleiding bij de aanleg van riolering in de Vondelstraat plaats, die echter geen archeologische bewoningssporen opleverde (Huis

in 't Veld 2003). Eveneens in 2003 heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) in opdracht van de gemeente een Archeologische Waarderingskaart voor Ouderkerk aan de Amstel vervaardigd (Ufkes & Tuinstra 2003). Een gedeelte van de hierin gepresenteerde onderzoeksresultaten bleek relevant voor het huidige bureau-onderzoek en is hierin geïntegreerd.

2.4 Archeologisch verwachtingsmodel

De Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden geeft voor het plangebied een lage trefkans op archeologische waarden. De verwachtingswaarden op deze kaart zijn gebaseerd op de veronderstelling dat er een aantoonbaar verband bestaat tussen bodemgesteldheid en locatiekeuze door de (pre)historische mens. Vanuit dit standpunt kan ook de lage trefkans voor het plangebied worden verklaard. Zoals uit het bureau-onderzoek is gebleken, bestaat de bodem van het plangebied in hoofdzaak uit weideveengrond, met mogelijk langs de noordelijke rand een strook drechtvaaggrond van klei (zie paragraaf 2.1). Historisch kaartmateriaal laat zien dat op deze drogere grond direct ten zuiden van de Bullewijk al eeuwenlang bewoning heeft plaatsgehad, waarschijnlijk in de vorm van kleine boerderijen. In ieder geval kan deze bewoning worden teruggevoerd tot 1639. Ten zuiden van deze strook bevond en bevindt zich, sinds de ontginning van het veen in de Middeleeuwen, Polder De Ronde Hoep. De polder is echter nooit verveend zoals dat voor de droogmakerijen in de directe omgeving wel geldt. Ook na het leegpompen van de als gevolg van de ontginning ontstane veenplas is het gebied in gebruik geweest als veenweidegebied.

Op basis van bovenstaande studie kan de veronderstelling worden gepostuleerd dat de door de IKAW gegeven lage archeologische verwachtingswaarde correct is. Gedeeltelijk is dit vermoeden gebaseerd op de aanwezigheid van bebouwing in een groot gedeelte van het plangebied. In de noordelijke helft van het terrein is sinds het begin van de 17e eeuw, maar mogelijk al eerder, bebouwing aanwezig geweest. Het is echter aannemelijk dat eventuele bewoningssporen hiervan tijdens de aanleg van de huidige woonwijk verloren zijn gegaan. De als grasland in gebruik zijnde kavels van polder De Ronde Hoep in de zuidelijke helft van het plangebied herbergen waarschijnlijk eveneens geen archeologische sporen. Tot de Middeleeuwen maakte het terrein deel uit van een onbewoonbaar veengebied. Na de ontginning heeft het terrein mogelijk kortstondig als veenweidegebied gefunctioneerd, tot er zich als gevolg van inklinking van het gebied een veenplas vormde. Deze is in de 18e eeuw leeggepompt en sinds die tijd is het terrein in gebruik geweest als grasland. Op basis van het hier geschetste beeld lijkt de kans op het aantreffen van structurele bewoningssporen minimaal.

3 Conclusie en aanbeveling

Het is op grond van het uitgevoerde onderzoek niet aannemelijk dat er tijdens werkzaamheden bij het ten uitvoer brengen van bestemmingsplan 'Ouderkerk Zuid' archeologische resten zullen worden aangetroffen. De locatie waar zich potentieel sporen uit het verleden bevonden, is in recente tijd overbouwd, waarbij het bodem-

archief verloren zal zijn gegaan. In het zuidelijk deel van het plangebied bevinden zich waarschijnlijk geen archeologische resten.

Mochten er tijdens de bouwwerkzaamheden onverhoopt archeologische sporen of vondsten te voorschijn komen, dient men onverwijld contact op te nemen met de gemeente Ouder-Amstel of met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort.

Literatuur

- Berendsen, H.J.A., 1997. *Landschappelijk Nederland*. Assen (Fysische geografie van Nederland).
- Berendsen, H.J.A., 2004. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). Vierde, geheel herziene druk.
- Carasso-Kok, M. (red.), 2004. *Geschiedenis van Amsterdam tot 1575. Een stad uit het niets*. Amsterdam.
- Geudeke, P.W., K. Zandvliet & L. Balk, 1992. *Grote Historische Provincie Atlas 1:25.000, Noord-Holland 1849–1859*. Groningen.
- Huis in 't Veld, J.Y., 2003. *Een archeologische begeleiding (AB) aan de Vondelstraat en de Raadhuislaan, te Ouderkerk aan de Amstel, gemeente Ouder-Amstel (N.-H.)*. Groningen (ARC-Rapporten 2003-80 = ARC-Publicaties 91).
- Mulder, E.F.J. de et al., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.
- Sijmons, A.H. & I.H. van Eeghen, 1990. *Jacob Aertsz. Colom's Kaart van Holland 1681*. Alphen a/d Rijn.
- Ufkes, A. & S.J. Tuinstra, 2003. *Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van een bureauonderzoek in het centrum van Ouderkerk aan de Amstel, gemeente Ouder-Amstel (N.-H.)*. Groningen (ARC-Rapporten 2003-83 = ARC-Publicaties 91).
- Waals, J.D. van der & H.H. van Regteren Altena, 1961. Een onderzoek in de 'heuvel' van de N.H. kerk te Ouderkerk aan de Amstel (N.H.). In: W. Glasbergen & W. Groenman-van Waateringe (red.), *In het voetspoor van A.E. van Giffen*. Amsterdam, pp. 129–136.